STEIN BJØRLO

Et bål av vilje
Haakon Lie - et portrett

Haakon Lie er en legende i norsk politikk. Omstridt og omspunnet av myter – elsket av mange og hatet av noen – en person det er umulig å stille seg likegyldig til. Knapt noen kan konkurrere med han når det gjelder langvarig og allsidig politisk innsats uten å ha hatt noen offentlige politiske posisjoner. Han var aldri stortingsrepresentant, medlem av regjeringen eller valgt inn i et kommunestyre. I perioden 1945 til 1969 var han landsmøtevalgt sekretær i Det norske Arbeiderparti. Fra denne tilsynelatende beskjedne stillingen var han i disse årene en av de mektigste i norsk politikk. I Store Norske leksikon kan vi lese at hans «posisjon og innflytelse knapt kan overvurderes».

En artikkel kan selvsagt ikke romme et fulltegnet portrett av Haakon Lie og hans lange politiske virke. 95 år gammel ble han i et intervju spurt om hva han som politiker ser tilbake på med størst glede. Svaret var opplysningsarbeidet i førkrigsårene. Da mobiliserte norsk arbeiderbevegelse omfattende organisasjonsressurser for å høyne kunnskapsnivået, øke den politiske bevisstheten og stimulere interessen for kulturelle aktiviteter blant medlemmer og tillitsvalgte. Dette arbeidet ble båret oppe av ungdommelig optimisme, framtidstro og en uegennyttig dugnadsånd, og hele tiden med Haakon Lie i en nøkkelstilling. I disse årene foregikk det et kunnskapsløft av de sjeldne i norsk historie, tatt i betraktning den rollen mange av deltakerne seinere skulle få i det offentlige liv.

I etterkrigsårene derimot var politikk og det indre liv i Arbeiderpartiet mer preget av konflikter både om saker og mellom personer. Haakon Lie opplevde det til tider lite trivelig, det skapte misstemning og det slet på kreftene i det lange løp. For den aldrende politikeren stod det en egen glans rundt det politiske arbeidet i førkrigsårene – entusiasmen og samholdet i egne rekker gjorde det til en lykkelig tid. [1]

Dette er en grunn til at denne artikkelen vil vektlegge hans tidligste år som politiker. De fleste er også mer fortrolige med Haakon Lies mangeårige rikspolitiske karriere enn de er med den første delen av hans politiske liv.

Bakgrunn

Haakon Lie ble født 22. september 1905 og er følgelig like gammel som det helt

selvstendige Norge. Han vokste opp i Oslo der faren var brannmann. Jobben til faren innebar mye flytting. Han var en råsterk og praktisk altmuligmann som aldri skrev noe annet enn navnet sitt. Det var moren som var den skrivekyndige, som sørget for at det var bøker i huset og som hadde ansvaret for familiens korrespondanse. Den unge Haakon var ofte med faren på ulike oppdrag som læregutt. Allerede som gutt hadde han god kjennskap til arbeiderstrøkene i hovedstaden. Selv om yrket var populært og gav status, måtte foreldrene og en ungeflokk på fem greie seg med ett lite rom og kjøkken. Til tross for trange materielle kår forteller Haakon Lie i et intervju at han ikke har noen vonde minner fra oppvekstårene.

Familien hadde finske aner og kom fra usle skogsarbeider- og småbrukerkår i Solør. I de traktene var det ikke helt uvanlig at gubben måtte spenne kjerringa foran plogen. Kampen for det daglige brød var på slutten av 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet hard og nådeløs for de fleste. Seinere er det mange som har sett en sammenheng mellom Haakon Lies beryktede temperament og hans finske slektsbakgrunn.

I likhet med mange fra det røde Hedmark var flere familiemedlemmer i foreldregenerasjonen aktive i den framvoksende arbeiderbevegelsen både faglig og politisk. Haakon Lie har uttalt at han ble født inn i bevegelsen og at han ønsket tidlig å delta i kampen mot fattigsamfunnet. Allerede som sekstenåring i 1921 meldte han seg til tjeneste i det som fra starten av i 1903 het Norges socialdemokratiske ungdomsforbund. I mars 1921 ble forbundet omdøpt til Norges Kommunistiske Ungdomsforbund (NKU). De første årene etter den russiske revolusjonen var begrepet kommunist fremdeles et plussord for unge radikale, også for Haakon Lie.

På den tida bodde familien Lie på vestsida av Akerselva, og han måtte over til Grünerløkka for å finne et ungdomslag. Der var det den sju år eldre Rolf Hofmo – populært kalt Generalen - som regjerte. Han stilte store krav til innsats og engasjement. Her måtte en delta aktivt både i det praktiske organisasjonsarbeidet og i studiesirkler og opplysningsvirksomhet. Erfaringene fra det første møte med arbeiderbevegelsen satte sine tydelige spor i hans seinere politiske virke.

Utdanning

I motsetning til de fleste med arbeiderbakgrunn i hans generasjon tok Lie examen artium - på Aars og Voss skole i 1925. Et lett hode gjorde skolegangen nokså uproblematisk. I skoleårene gjorde han seg for øvrig bemerket som en hissig og målfarlig fotballspiller. Mange vil sikkert si at også dette var egenskaper en lett fant igjen seinere i livet, men på helt andre arenaer.

Moren, som Haakon var nært knyttet til, hadde en drøm om at han skulle studere juss. Med et moderne uttrykk ønsket hun kanskje at sønnen skulle legge ut på en «klassereise». Han startet pliktskyldigst opp, men etter par tre uker smelte han bøkene sammen og kuttet ut studiene. Universitetets lesesaler var ikke noe blivende sted!

En kort tid prøvde han seg også som verkstedarbeider, men det ensformige livet på fabrikkgulvet fristet heller ikke. Tilværelsen i innestengte maskinhaller ville gjort han til en uforbederlig kverulant, har han selv sagt. [2]

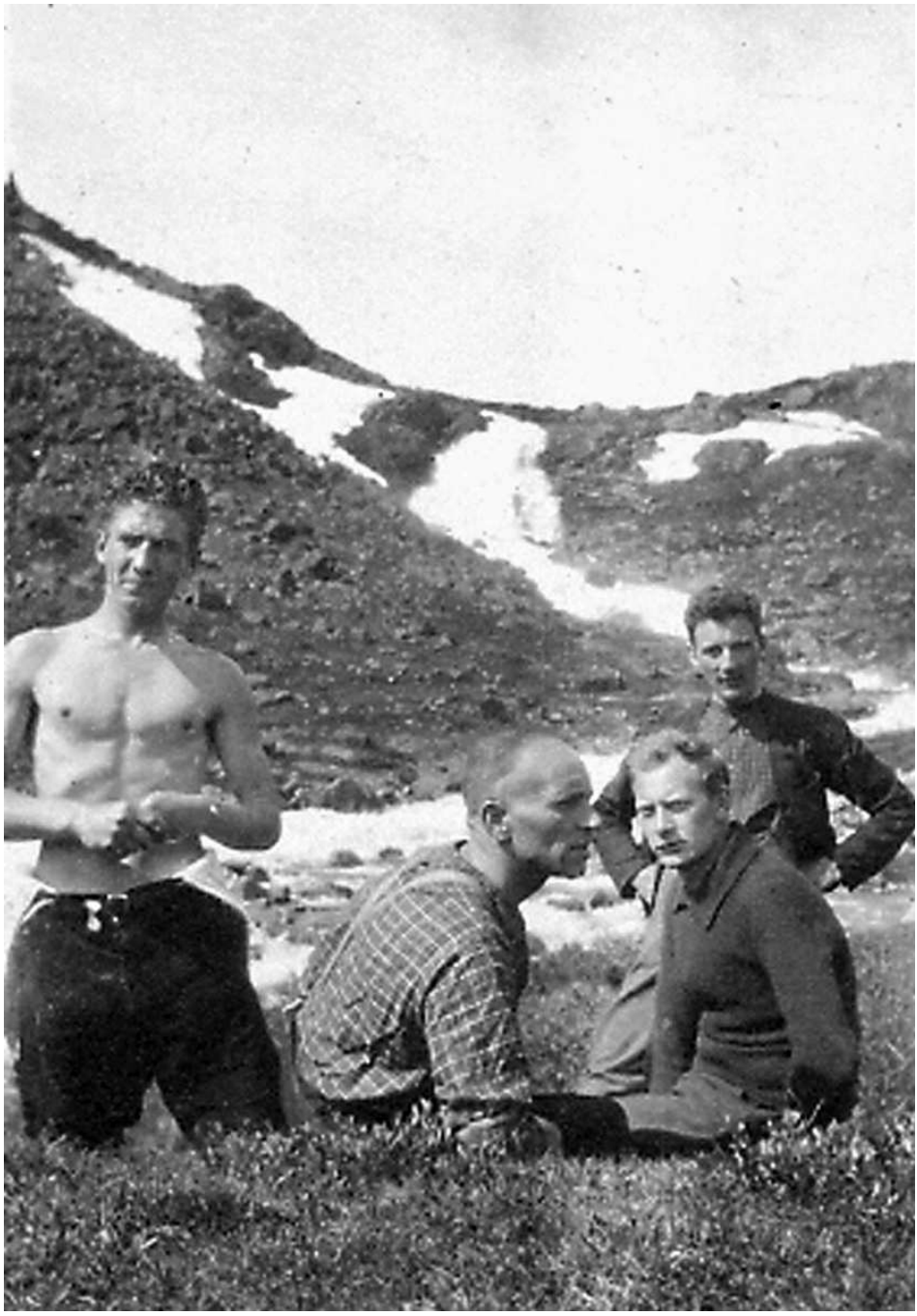

Partikamerater på fjelltur i begynnelsen av 1920-tallet. Fra v.: Haakon Lie, Martin Tranmæl, Einar Gerhardsen og Ola Stigum.

Nei, det var skogen og fysisk arbeid i det fri som lokket. I 1927 ble han utdannet som forstmann ved Statens skogskole på Kongsberg med de beste karakterer noen til da hadde fått på skolen.

Men livet som skogsarbeider ble ikke langvarig. Tuberkulose tvang han til å finne lettere arbeid etter et drøyt år på sykehus og sanatorium. Denne grusomme sykdommen rammet særlig hardt unge mennesker i fattige boområder. I mellomkrigstiden var den på retur, men fremdeles var det tusener som ble smittet og døde hvert år. Store barneflokker i trange boliger gjorde at når først den ene ble smittet så fulgte resten etter.

Partiet – hjem og kampplass

For de som rekrutterte Arbeiderpartiet i årene etter første verdenskrigen, var partiet noe mer enn et vanlig parti. Foruten å være en politisk kamporganisasjon var det også en kilde til sosialt fellesskap der nære vennskapsbånd ble knyttet. Kulturaktiviteter, studiesirkler og opplysningsvirksomhet var også viktige elementer i et kameratslig samvær som igjen var en inspirasjonskilde i det daglige politiske arbeidet. For en god del unge hadde partiet også mange av hjemmets funksjoner.

Da den nye retning seiret på Arbeiderpartiets landsmøte i 1918, la partiet kursen atskillige hakk til venstre. Kursskiftet var på sett og vis et ungdomsopprør inspirert av den russiske revolusjon kombinert med en økende misnøye framprovosert av forsterkede sosiale spenninger under den første verdenskrigen. Linjeskiftet var også en gjenspeiling av de dyptgående endringene i norsk arbeidsliv som hadde skjedd siden 1905.

I solidaritet med kommunistregimet i vårt naboland meldte Arbeiderpartiet seg i 1919 inn i Den kommunistiske internasjonale – Komintern – noe som i de følgende årene skapte stor turbulens innad i partiet. Det endte med at partiet sprakk i tre deler: En høyrefløy som ikke kunne godta Komintern – medlemskapet, brøt ut og dannet Norges sosialdemokratiske Parti i 1921. Deretter ble det bråk innad i Arbeiderpartiet om de såkalte Moskvatesene – medlemsvilkårene i Komintern. Dette førte til en ny sprekk der de Komintern-lojale dannet Norges Kommunistiske Parti i 1923.

Det var den karismatiske Martin Tranmæl som drev gjennom venstredreiningen og som i disse årene stod fram som den dominerende lederskikkelsen i partiet. Rundt seg bygde han opp en gruppe av yngre partifeller som ble hans trofaste følgesvenner livet ut. Sentrale i kretsen var blant andre Oscar Torp og brødrene Einar og Rolf Gerhardsen. Haakon Lie og hans bror Per kom også tidlig med i denne kameratgjengen, der hytteturer og friluftsliv stod sentralt ved siden av den politiske virksomheten. På turene var høytlesning et obligatorisk innslag. Som regel var det Einar Gerhardsen som leste. Olav Duun og Kristofer Uppdal tilhørte favorittene.

De ødeleggende partisplittelsene i kjølvannet av den russiske revolusjon var langt fra noe teselskap. Det var en hard og herdende skole – en tid for handlekraft og klare standpunkter. Bitre erfaringer fra broderkrigen tidlig i 1920-årene har uten tvil bidratt til å forme Haakon Lies markante antikommunistiske innstilling. I hans øyne hadde Moskva-kommunistene alltid sin egen agenda, og de drev støtt med splittelsesmakeri for å styrke egen posisjon. Samtidig med de

I 1928 ble det etter samarbeid mellom Arbeiderpartiet og fagbevegelsen for første gang arrangert en ferie- og studiereise til utlandet. Her er arrangementskomiteen fotografert ombord på s/s «Polonia» på vei til Hamburg. I bakre rekke står fra v.: Arne Paasche Aasen og Haakon Lie.

indre stridighetene foregikk det en uforsonlig klassekamp rettet mot det borgerlige samfunn. Mange av hans nærmeste politiske venner havnet stadig vekk i fengsel, blant dem Martin Tranmæl og Einar Gerhardsen, anklaget for ulike former for samfunnsnedbrytende virksomhet. Slike opplevelser kan gi steilhet i sinnet.

Partisplittelsen forplantet seg til ungdomsorganisasjonen der kommunistene gikk seirende ut. Arbeiderpartiet skapte så sin egen ungdomsbevegelse, Venstrekommunistisk ungdomsfylking, med den unge Lie som ivrig medlem. Navnevalget forteller at begrepet kommunist foreløpig ikke var diskreditert blant de yngre i partiet. Det foregikk nærmest en ungdomskonkurranse i radikalisme der venstrekommunistene understreket at bruddet med Moskva ikke skyldtes noen høyredreining, men at norske kommunister ville være herrer i eget hus og ikke underlagt en kommandosentral utenfor landets grenser. I dette tilfelle kan vi vel snu på Lenins berømte boktittel og si at i Norge var kommunismen radikalismens barnesykdom! Historiens luner gjorde at også Haakon Lie har hatt en kommunistisk fortid!

Opplysningsmannen

Det var behovet for lettere arbeid som brakte Lie inn i Arbeiderpartiets sekretærkorps. Slitet i skogen var uforenlig med helsetilstanden. Vennen Einar Gerhardsen og broren Per tok kontakt med Martin Tranmæl og bad om hjelp. Og den gode Martin visste råd!

Samlingen mellom Arbeiderpartiet og sosialdemokratene i 1927 skapte nytt pågangsmot i norsk arbeiderbevegelse. Opplysningsvirksomhet hadde vært høyt prioritert helt siden bevegelsens barndom, men knappe ressurser skapte vansker.

Partistifteren Christian Holtermann Knudsen opprettet i 1909 Den soscialdemokratiske Aftenskole. Drømmen hadde lenge vært et eget opplysningsforbund, men den interne partikrigen slo beina fullstendig unna slike planer. Men nå var det atter lys i tunnelen, og arbeiderbevegelsens «trillinger» Landsorganisasjonen, Arbeiderpartiet og den nystartede Arbeidernes ungdomsfylking (AUF) opprettet i 1928 Felleskomiteen som skulle utarbeide planer for studie- og skolevirksomheten. I 1929 ble Haakon Lie ansatt som komiteens sekretær, og det ble hans oppgave å få fart på opplysnings- og studiearbeidet. Raskt viste det seg at rett mann hadde havnet på rett plass. Han hadde sluppet forholdsvis lett unna sykdommen, og i førti år framover kom han til å skjøtte sekretærjobber i arbeiderbevegelsen med en nesten skremmende arbeidskapasitet.

Etter mye tautrekking – der pengemangel spilte en viktig rolle – ble Arbeidernes Opplysningsforbund (AOF) endelig opprettet i 1931 med Haakon Lie som daglig leder. I årene fram mot okkupasjonen i 1940 gjøv han løs på en serie ulike

Haakon Lie på sitt kontor i Arbeidernes Opplysningskontor (AOF) der han var daglig leder fra opprettelsen i 1931 og fram til krigsutbruddet i 1940.

arbeidsoppgaver med imponerende energi og handlekraft. Historikeren Harald Berntsen sier at historien om AOF i 1930-årene også er historien om Haakon Lie. [3]

Studievirksomheten led lenge under mangelen på egnede lokaler. I 1933 ble situasjonen kraftig forbedret da Arbeiderhøyskolen på Malmøya utenfor Oslo ble opprettet. Å kjøpe en rikmannsvilla med tolv mål tomt utenfor Oslo var et betydelig økonomisk løft. Igjen var det Haakon Lie med sin ukuelige optimisme som viste vei. Takket være bidrag fra partiet og fagbevegelsen samt entusiastisk dugnadsinnsats lot prosjektet seg realisere. Skoleanlegget på Malmøya var en internatskole som åpnet opp for kurssamlinger av lengre varighet. Tilstrømmingen av radikal ungdom, den daglige heisingen av det røde flagg og Internasjonalen sunget med ungdommelig stemmeprakt gjorde nok skolen til en torn i øyet for mange av de fastboende.

I årene som fulgte deltok tusener av tillitsvalgte i parti- og fagforeninger i hundrevis av ulike studiesirkler og kurs både om dagen og på kveldstid land og strand rundt. Et studieopphold på Malmøya var selve rosinen i pølsa. Opplysningsarbeidet var et ledd i en total mobilisering for en parlamentarisk makterobring - et viktig supplement til «misjonsarbeidet» partipressen og ulike bladtiltak hadde bidratt med.

Ideologen

Det endelige startskuddet var landsmøtet i 1933 der Arbeiderpartiet foretok en ideologisk loftsrydding og skrotet gammelt revolusjonært tankegods. Derfor kan det virke litt underlig at opplysningsarbeidet nettopp i de årene hadde en klar ideologisk profil der kaderopplæringen hadde en sentral plass.

Men for å lykkes i kampen om samfunnsmakten på et reformistisk grunnlag måtte den føres på bred front. Idrettsbevegelsen, Fram-lag og partiets kulturorganisasjoner måtte alle sette sine krefter inn for å styrke den sosialistiske ideens makt over menneskenes sinn. Haakon Lie framholdt det nødvendige i å ha en «tenkende medlemshær» fordi « kapitalismen har bygd seg et festningsverk i hvert eneste menneskesinn. Å rive det ned, og i stedet reise et sosialistisk bolverk, det er vår oppgave.» [4]

Nye holdninger og verdinormer måtte skapes. Åttetimersdagen hadde gitt arbeidsfolk økt fritid som måtte utnyttes positivt. Derfor fikk opplysnings- og kulturarbeid i videste forstand stor vekt. I siste instans var det Opplysningsforbundets grunnidé å skape personer med karakterstyrke nok til å bære arbeiderbevegelsen og den nye radikale politikken fram. På kurs og i studiesirkler ble det blant annet undervist i praktisk organisasjonsarbeid, norsk, historie, sosialistisk teori, sosialøkonomi, teater og litteratur. Einar Gerhardsens bok Tillitsmannen ble i disse årene en grunnbok i den interne skoleringen. Lærerkreftene ble hentet fra egne rekker, og der var det nok å ta av. Faglige kapasiteter som for eksempel Halvard Lange underviste i historie og Finn Moe i sosialistisk teori. Selv tok Haakon Lie seg av deler av norskundervisningen, mens Olav Dalgard hadde ansvaret for teater og litteratur.

Blant elevene og lærerne finner vi så å si alle som kom til å spille en rolle innen parti- og fagbevegelsen etter frigjøringen. På det første dagkurset på den nye

Haakon Lie sammen med sin nære venn og medarbeider Aase Lionæs på Malmøya i midten av 1930-årene. Til venstre står journalist Finn Moe.

Arbeiderhøyskolen var Trygve Bratteli elev. Han kom syklende fra Nøtterøy til Malmøya. Tog var for dyrt. Skolen skinte ikke akkurat av luksus. De fleste elevene kom fra enkle kår, mange var uten fast arbeid og kravene til komfort var ytterst små.

Et minus ved Malmøya var de begrensete mulighetene for sport og friluftsliv.

Idrettsaktiviteter ble sett på som svært viktig både for kropp og sjel. Dette var en medvirkende faktor til at Lie på vegne av AOF nokså raskt var på utkikk etter tomt for et nytt skoleanlegg. Valget falt til slutt på Syverud gård i Sørmarka i Ski, der den nye Folkehøyskolen ble åpnet sommeren 1939 med Halvard Lange som skolens første bestyrer. Med sin internasjonale bakgrunn hadde kanskje Lange allerede den gang andre karrieremål. Hans pedagogiske grunnsyn bygde på arbeidsskoleprinsippene med forankring i den liberale grundtvigianske folkehøyskoletradisjonen. Det var viktig for elevene å lære å arbeide selvstendig. Lange ønsket nok en tydeligere grensesetting

mellom opplysning og agitasjon enn AOF-sjefen Haakon Lie.

Sammenliknet med villaen på Malmøya var det nye skoleanlegget i Sørmarka det rene luksushotellet. Skoletilbudet ble i 1939 kraftig forbedret da arbeiderbevegelsen opprettet en egen folkehøyskole på Ringsaker.

Tanken om et eget forlag var nesten like gammel som opplysningsarbeidet. Bøker og kursmateriell måtte jo lages. Opprettelsen av AOF satte fart i planene. Haakon Lie tok sammen med partiformannen Oscar Torp initiativet til at Tiden Norsk Forlag A/S ble stiftet i 1933 som et samarbeidsprosjekt mellom LO og Arbeiderpartiet. Haakon Lie fungerte som hodejeger og fikk overtalt bibliotekaren Kolbjørn Fjeld til å bli forlagssjef – en person Haakon Lie så på med den største respekt og karakteriserte som et geni. Og han har stemplet salget av forlaget i 1991 som en forbrytelse han aldri kan tilgi. Bare én ting er enda verre, det var at Olav Thon fikk kjøpe Samfunnshuset. [5]

Et eget forlag var en viktig faktor i kampen mot borgerskapets åndsmonopol, som gjennom skole, kirke, presse, litteratur, teater og film bidrog til å innpode et kapitalistisk grunnsyn blant vanlige folk. Monopolet måtte brytes.

Til å begynne med var Haakon Lie så å si alene om å drive AOF. Men etter hvert fikk han assistanse av den litt yngre sosialøkonomen Aase Lionæs, som også ble en mye brukt foreleser. Hun betydde mye for å øke rekrutteringen av kvinner i studievirksomheten, og samarbeidet mellom de to munnet ut i et livslangt personlig og politisk vennskap.

I årene som fulgte ble alle nyansatte håndplukket – også vaktmestere - av den daglige lederen som ville ha folk han kunne stole fullt og helt på. Det var viktig for bevegelsen å ha trofaste og arbeidssomme kadre. Denne rekrutteringspolitikken fortsatte han i etterkrigsårene da han som partisekretær bygde opp en trimmet og samkjørt sersjantstab.

Radiopioneren

Det er ikke noe skarpt skille mellom opplysning, agitasjon og propaganda.

Haakon Lie var en mester i å se sammenhengen i dette. Han var også tidlig ute med å skjønne betydningen av nye massemedier som radio og film.

Ved opprettelsen av NRK i 1933 ble han og forfatteren Johan Falkberget valgt som Arbeiderpartiets medlemmer av programrådet i den nye kringkastingen. Her gjorde han en formidabel innsats. Hans Fredrik Dahl har sagt at knapt noen enkeltperson har betydd mer for radioutviklingen i denne perioden enn han. Og Haakon Lie innrømmer glatt at han jobbet hardt og pågående for å gjøre programtilbudet mer aktuelt og journalistisk med blant annet innslag fra arbeidslivet og partipolitiske foredrag. Med sin pågående stil kunne han ikke regne med hjelp fra den politisk godtroende Falkberget som «ville alle uslinger vel.» [6]

Lie krevde at folks dagligliv måtte komme sterkere til uttrykk og den belærende «ovenifra-og-nedadstilen» måtte brytes. Lektorer og målfolk hadde en altfor dominerende stilling i radioen. Det måtte bli mer trekkspill! En annen hjertesak var fjerne å den reaksjonære og tyskvennlige – men svært populære - Victor Mogens monopol på å holde utenrikskronikker. Han har selv medgitt at han på møtene i programrådet opptrådte som senatoren Cato i det gamle Roma som av-

Arbeidernes Lytterforbund ble stiftet 1. september i 1935. På bildet fra et styremøte i 1937 sitter fra v.: formann John Berg, kasserer Elvira Linderud, Haakon Lie, AOF og Leif Wolfstrøm, sekretær.

sluttet alle sine innlegg med at det «dessuten var hans mening at Kartago burde ødelegges» – bare at han byttet ut Kartago med Mogens. Aksjonen gav resultater og førte til at ledende intellektuelle i partiet som Arne Ording og Finn Moe slapp til med sine utenrikskronikker. Etter hvert ble det også overføringer i radioen fra 1. mai-arrangementer og idrettsstevner i regi av Arbeidernes Idrettsforbund.

Et like viktig mål som å endre og forbedre programtilbudet var det å skaffe billige radioapparater. Haakon Lie var en drivkraft i dette arbeidet, og i 1930-årene var det organisert tusenvis av medlemmer i lytterforeninger som jobbet med dette for øye. Det måtte bli produsert rimelige folkemottakere som familier med vanlige inntekter hadde råd til å skaffe seg. Arbeidet bar frukter. I løpet av åtte år - fra 1933 til 1941- økte lisenstallet fra 131 000 til 476 000.

En avgjørende utenlandstur

I 1933 reiste Haakon Lie på studietur til det røde Wien som på sett og vis var et sosialistisk mekka. I årene etter første verdenskrig hadde den sosialistisk styrte byen gjennomført en radikal sosialpolitikk og en imponerende kommunal boligbygging som skaffet titusenvis av vanlige arbeidere en rimelig og god bolig. Wien var et sosialdemokratisk utstillingsvindu.

Reisen gjennom Nazi-Tyskland gjorde han dypt pessimistisk. I brev til Tranmæl rapporterte han at det gikk mot katastrofe.

Hjemturen tok han gjennom et fattig og hungrende Sovjetunionen. Inntrykke-

ne herfra svekket forestillingen om Sovjetunionen som arbeidernes eget fedreland.

Et nytt besøk i 1936 sammen med brødrene Gerhardsen forsterket skepsisen mot det stalinistiske regimet i Øst. Det var åpenbart at personer de kom i kontakt med ikke våget å prate fritt.

Erfaringene fra Tyskland og Sovjetunionen allerede tidlig i trettiårene utgjorde viktige byggesteiner i det todelte verdensbildet som preget han i alle år etterpå, der demokratiene måtte stå i en permanent alarmberedskap overfor trusselen fra totalitære brune og røde diktaturer.

Men oppholdet i Wien ble også en mektig inspirasjonskilde. Her oppdaget han for alvor betydningen av massedemonstrasjoner med sterk vekt på kulturelle og kunstneriske aktiviteter. Vel hjemme gikk han i bresjen for en sterk nysatsing på dette feltet. I tillegg til tradisjonelle innslag som sang, musikk og opplesning ble møter og arrangementer nå krydret med nye virkemidler som plakater, lysbilder, grammofon, teater og film. Allsang har bestandig vært et viktig innslag på partiarrangementene. Arbeiderbevegelsen fikk også en egen korbevegelse og repertoaret fant en i arbeidersangboka der mange av tekstene var laget av diktere som selv tilhørte bevegelsen. En særlig produktiv dikter var Arne Paasche Aasen, og Jolly Kramer-Johansen var mesteren bak en lang rekke melodier til både sanger og filmer.

Spesielt innen teater og film gjorde han og broren Per et nybrottsarbeid. I Wien hadde han blitt kjent med det såkalte Tram-teateret. Tram er egentlig en russisk forkortelse for «Arbeiderungdommens teater». Rundt om i ungdomslagene ble det nå opprettet en rekke tramgjenger – små teatertrupper – som reiste rundt med talekor og enkle teaterforestillinger til stor glede både for publikum og de opptredende. På det meste var det 500 teatergrupper i sving. Denne uhøytidelige og direkte teaterformen skapte indre samhold i tillegg til at det utad var underholdende, morsomt og ikke minst viktig: en virkningsfull politisk agitasjonsform.

Et nytt propagandavåpen

I 1934 gikk AOF til innkjøp av smalfilmkameraer og det ble på kort tid laget en rekke propaganda- og opplysningsfilmer som ble sett av titusenvis av tilskuere landet rundt. Brødrene Lie kontaktet filmpioneren Olav Dalgard, og de ble viktige støttespillere i hans arbeiderfilmprosjekt. En av scenene i den første smalfilmen Dalgard og AOF samarbeidet om – «Jeg er ung» – ble for øvrig tatt opp på kjøkkenet hos Haakon Lie. Han var heller ikke snauere enn at han i et knipetak kunne svinge kameraet selv. Han tok for eksempel opp yrkesfilmen «I ditt ansikts sved» under vårsildfisket på Vestlandet, og filminntrykkene hans fra borgerkrigens Spania hadde en enorm påvirkningskraft. Men det var Per som var kunstnersjelen og mesteren av de to brødrene. Han lagde en rekke propagandafilmer, og i 1936 skal en halv million mennesker ha sett AOF-filmene. Per Lie var tillitsvalgt i Transportarbeiderforbundet og hadde ingen problemer med å få tak i biler som kunne brukes til turnévirksomhet av ulike slag. Film ble nå et stadig viktigere innslag i valgkampen og i den alminnelige opplysningsvirksomheten. På få år ble det produsert flere helaftens spillefilmer med profesjonelle skuespille-

re i hovedrollene. Film var et nytt og ukjent medium for mange. Ved hjelp av generatorer brakte de unge entusiastene filmen til strømløse bygder der filmkveldene gjorde et uutslettelig inntrykk. Gjennomslagskraften var stor og mediet gjorde det mulig å kombinere underholdning og politisk propaganda.

Norge ble et pionerland for arbeiderfilmer, og Dalgards film «Gryr i Norden» regnes som et høydepunkt. Bare i Sovjetunionen ble det i perioden laget flere filmer i denne sjangeren. Men film koster og det var fagbevegelsen som spyttet de største beløpene i kassa, sterkt anbefalt av en pågående og energisk Haakon Lie. I enkelte tilfeller syntes han nok at fagforeningsfolkene kunne vært mindre knipne.

En grotid

1930-årene var en kraftig veksttid for arbeiderbevegelsen. LO hadde i 1930

Innslag i 1. mai-demonstrasjonen i Oslo 1938 under den spanske borgerkrigen.

140 000 medlemmer, og til tross for arbeidsledighet og streiker steg medlemstallet i 1939 til i underkant av 357 000. Arbeiderpartiet opplevde en tilsvarende utvikling med 80 000 medlemmer i 1930 og over 170 000 i 1938. Denne framgangen var et uttrykk for en storstilt motkulturell offensiv der tilbudet til medlemmer skjøt knopper i alle retninger. På få år ble det skapt en flora av organisasjoner, alt fra avholdslag til sangkor og fotolag. En delseier var regjeringsskiftet i 1935 da Johan Nygaardsvold dannet den første varige arbeiderpartiregjeringen.

Troen på kunnskap – les og lær! - var selve festesmøringen i dette dannelsesprosjektet der kulturkamp og klassekamp var to sider av samme sak. I dette arbeidet spilte Haakon Lie en nøkkelrolle på en rekke felt. Han avslørte seg nå for alvor som en genial agitator og propagandist. I tillegg til sine organisatoriske evner og ståpåvilje rådde han over usedvanlige talegaver. I disse årene markerte han seg som en av hovedarkitektene bak partiets vellykte valgkamper.

Haakon Lie og hans medspillere i opplysningsarbeidet var nok først og fremst opptatt av kunnskap som våpen i den politiske kampen. I et intervju med Skolefokus i 1993 innrømmer han at han aldri har vært interessert i skolepolitikk som sådan. Skolen skal gjøre elevene glade i å lese. Også Einar Gerhardsen har vært inn på liknende tanker. [7]

Mange i arbeiderbevegelsen var dessuten skeptisk innstilt overfor akademikere utenfor egne rekker. Tradisjonelt representerte akademikere overklassen. I partiet var de velkomne dersom de ville være partiets tjenere og ikke dets herskere.

Det fineste og mest rosende Martin Tranmæl kunne si om et medmenneske var at det var glad i å lese. Lesing som et element i en personlig utviklings- og dannelsesprosess betydde enormt mye for Tranmæl og hans unge våpendragere. De ble da også ytterst beleste. Derfor er det så underlig at de var så lite opptatt av den obligatoriske skolen. Det er fristende å si at dette ble nokså skjebnesvangert for Arbeiderpartiet i det lange løp. Da utdanningssamfunnet skjøt fart fra 1960-tallet, hadde ikke partiet tilstrekkelig forståelse for hva som foregikk i skoleverket og på universitetene. Nå var det ungene til alle dem som hadde gått på «arbeideruniversitet» – undervisningstilbudet som AOF hadde gitt kunnskapssøkende ungdom i de harde trettiåra, som fikk sin sjanse. Og det skjedde uten at generasjonen over helt skjønte hva som foregikk i de unge sinn. Som briljant valgstrateg så Haakon Lie det som skjedde, men han og partiet greide ikke helt å fange opp hva som rørte seg i de nye gruppene.

Borgerkrigen i Spania

Kampen mot fascismen ble fort en hovedsak for Haakon Lie. En følge av dette var at han var av de første i Arbeiderpartiet som ivret for en omlegging av forsvarspolitikken. Forsvaret måtte styrkes for å verne frihet og demokrati. Men han var på ingen måte alene, også Martin Tranmæl og partiformannen Oscar Torp skjønte at en truende internasjonal situasjon krevde forsvarspolitisk nytenkning. Regjeringen ved statsminister Johan Nygaardsvold og utenriksminister Halvdan Koht satte imidlertid bremsene på.

Haakon Lies bulldozeraktige handlekraft og oppfinnsomhet gjorde at han alt

på trettitallet ble en viktig brikke i innsamlingsaksjoner og i internasjonalt støttearbeid. Etter hvert ble han en dyktig regissør av effektfulle massemøter. Under den spanske borgerkrigen 1936-39 var han blant initiativtakerne til Spania-hjelpen til støtte for den republikanske regjeringen mot den fascistiske general Franco og opprørshæren hans. Angrepet på den demokratiske regjeringen i Spania utløste et sterkt engasjement og stor giverglede overalt i den norske arbeiderbevegelsen. Målt per hode var det nordmenn som gav de største bidrag.

Sammen med Rolf Gerhardsen og maleren Willi Midelfart besøkte Haakon Lie Spania vinteren 1936/37. Norske hjelpesendinger hadde strandet i Marseilles, og hensikten var å sørge for at forsyningene nådde fram dit de skulle.

Situasjonen i landet var temmelig kaotisk. Folk sultet og frøs og han har fortalt at julemiddagen for de norske vennene var stekt katt. Han fikk med egne øyne se hva regjeringsstyrkene manglet av forsyninger og militært utstyr. Hjelpen fra Sovjetunionen og innsatsen til tusenvis av frivillige i de internasjonale brigadene dugde ikke under bomberegnet fra italienske og tyske kampfly. Stor offervilje på republikansk side kunne ikke kompensere for Francos militære overlegenhet. Republikken manglet ikke folk som ville gjøre en krigsinnsats, men nødvendig militært utstyr var en mangelvare.

Krigshandlingene i Spania skapte engasjement høyt og lavt i den norske arbeiderbevegelsen. I alt ca 250 nordmenn meldte seg til krigstjeneste på republikansk side. Mange kom aldri tilbake. Blant de som tok et krafttak for Spanias sak var kjente navn som Nordahl Grieg og Lise Lindbæk som skrev sine berømte reportasjer fra fronten, og Nini Haslund Gleditsch satte i gang et årelangt humanitært arbeid for å redde barn.

Den republikanske innsatsen ble imidlertid svekket av mangel på samordning og innbyrdes uenighet. Og Haakon Lie syntes han kjente igjen «lusa på gangen»: De spanske kommunistene under ledelse av toppfolk fra Komintern hadde sine egne planer som underminerte motstandsfronten. Kommunistenes renkespill resulterte i en borgerkrig i borgerkrigen med interne forfølgelser og henrettelser. Erfaringene fra Spania var et effektivt kosttilskudd til hans allerede glassklare antikommunisme.

Aksjonene for Spania skapte imidlertid knuter på tråden innad i den norske arbeiderbevegelsen. Kommunistene ble fra borgerlig hold beskyldt for «rød menneskehandel» fordi de rekrutterte frivillige til den internasjonale brigaden. I Johan Nygaardsvolds regjering var den rådende tanken at hjelpen først og fremst skulle komme sivilbefolkningen til gode. Men blant mange partimedlemmer ble de frivillige sett på som helter, og regjeringen møtte kritikk helt opp i partiledelsen og i partipressen for at den var for tam og forsiktig. Den lot seg forplikte av stormaktenes ikke-innblandingspolitikk og valgte en unnfallende nøytralitetslinje istedenfor internasjonal solidaritet.

Men grensene for hva et parti kan gjøre og hva en ansvarlig regjering kan foreta seg er forskjellige. Et dilemma som kom til å forfølge Arbeiderpartiet også i etterkrigsårene - realpolitikk og moralpolitikk er ikke lett å forene. Men borgerkrigen i Spania ble en viktig lærepenge. De fleste i arbeiderbevegelsen skjønte nå at det militære forsvaret måtte styrkes.

Vinterkrigen

Etter at Franco hadde sablet ned det skjøre spanske demokratiet sommeren 1939, kom skuffelsene på rekke og rad. Ikkeangrepspakten mellom erkefiendene Hitler og Stalin i august skapte stor forvirring og usikkerhet. 1. september kom det tyske angrepet på Polen og verdenskrigen var i gang. Etter en måneds krigføring hadde tyskerne nedkjempet Polen, godt hjulpet av Sovjetunionen som rykket inn fra øst og okkuperte sin bit. Med det opphørte Polen å eksistere som selvstendig stat. Straks etter ble Finland utsatt for sovjetisk press og krav om forhandlinger for avstå land for å sikre Leningrads strategiske stilling.

Under de dramatiske drøftingene som fulgte var Haakon Lie tilfeldigvis i Finland for å delta i et jubileum i det finske AOF. For norgesgjesten var det lett å ta parti. Det var David mot Goliat og demokrati mot diktatur. Og da krigen brøt ut 30. november 1939, var han allerede i desember på plass i Finland på oppdrag av det nystartede Norsk Folkehjelp. På nytt ble han en frontfigur i en gigantisk innsamlingsaksjon av mat, klær, medisiner og sanitetsutstyr.

Vinterkrigen gav ytterligere stimulans til hans motvilje mot sovjetkommunismen og dens trosfeller, ikke minst fordi landflyktige finske kommunister i Sovjetunionen opprettet en motregjering. De fleste betraktet dette som landsforræderi. Nabofolkets skjebne gjorde det også tydelig med nødvendigheten av et sterkt forsvar. På partimøter kom han med manende appeller om å forberede seg på krig: kvinnene måtte lære seg sykepleie og mannfolkene måtte bygge bomberom.

I midten av mars 1940 gikk det ut et opprop om at alle arbeiderorganisasjoner burde delta i frivillig militæropplæring. Det var de gamle kjenningene Rolf Hofmo og Haakon Lie som skulle ha ansvaret for opplæringen. AOF satte i gang å lage et brevkurs i militær beredskap. Det lå klart på et trykkeri om morgenen 9. april.

Krig på hjemmebane

Det tyske angrepet på Norge kom overraskende på de fleste, og det hersket stor forvirring og handlingslammelse overalt i samfunnet. Haakon Lie var blant dem som bevarte fatningen. I morgentimene var han i full aktivitet og sørget for at viktig arkivmateriale ble brakt i sikkerhet. Utstyrt med stålhjelm fra Sivilforsvaret – et hodeplagg som gav enorm prestisje! – dirigerte han på vårglatte veier biler og kjerrer i alt virvaret som oppstod da Kongen, regjeringen og Stortinget med følge forlot Oslo. Seinere deltok han i redningsarbeidet da Elverum ble bombet og brent. Etter innsatsen her kom han i to måneder framover til å spille en sentral rolle i regjeringens informasjonsarbeid. Den viktigste oppgaven var å holde liv i de frie radiosendingene som et korrektiv til meldingene i den nazi-kontrollerte Oslo-senderen.

Den tyske framrykningen vanskeliggjorde arbeidet med nyhetssendingene, og radiofolkene var stadig på flyttefot nordover og et ettertraktet mål for tyske bombefly. Haakon Lie endte til slutt opp i Vadsø for å erstatte en ødelagt sender der. Men da Kongen og regjeringen drog i eksil 7. juni 1940, var det over og ut for frie radiosendinger, og han vendte nesa hjemover. Tilbakeferden gikk over Finnmarksvidda, gjennom Finland til Stock-

Da Kringkastingen i Oslo kom på tyskernes hender, ble det rigget i stand en sender på Hamar, «regjeringssenderen», som var i virksomhet 11.-18. april 1940. Fra høyre sitter «programsjef» Haakon Lie, Ragna Hagen, Thor Thorstensen, Gunnar Neels-Hansson, Ronald Fangen og Hans Jacob Nilsen.

holm og så videre derfra til Oslo, der han straks kastet seg inn i partiarbeidet.

I en tale 25. september lanserte Terboven sin såkalte nyordning: Kongen og regjeringen ble avsatt. Landet skulle styres av kommissariske statsråder der de fleste var medlemmer av Quislings parti. Alle partier unntatt Nasjonal Samling ble nå forbudt. Samme dag om kvelden holdt medlemmer av partiets sentralstyre møte med Haakon Lie som en av deltakerne. På møtet ble det vedtatt at en måtte holde kontakten og opprette mindre illegale grupper i partiet og fagbevegelsen både i Oslo og utover i landet. Beslutningen bidrog i høy grad til å plassere arbeiderbevegelsen i første linje i motstandskampen. Det var Einar Gerhardsen som ledet det illegale sentralstyreutvalget fra 25. september 1940 til han ble arrestert 12. september året etter. Haakon Lie var i hele perioden med på møtene og deltok i ulike former for motstandsarbeid. En særlig viktig oppgave var å utgi illegale aviser. Sentrale LO- og arbeiderpartifolk stod bak utgivelsen av den illegale avisen Fri Fagbevegelse. Nestlederen i LO, Lars Evensen, som bodde i nærheten av Haakon Lie på Bekkelaget utenfor Oslo, fikk ansvaret for produksjonen. Det var Haakons bror Per som i starten stod for det tekniske. For sistnevnte fikk det illegale pressearbeidet skjebnesvangre konsekvenser. Han ble tatt av tyskerne vinteren

Per Lie (1907-1945), sekretær i Oslo Transportarbeiderforening og Haakons bror som døde i konsentrasjonsleiren Dachau 5. mars 1945.

1942, sendt i fangenskap der han fikk tyfus og døde i Dachau i mars 1945.

Etter angrepet på Sovjetunionen i juni 1941 hardnet det tyske okkupasjonsstyret til. Den såkalte melkestreiken i begynnelsen av september 1941 fikk dramatiske konsekvenser. Bakgrunnen for streikebølgen var at arbeiderne ikke lenger fikk sin daglige melk på arbeidsplassene. Tyskerne svarte med unntakstilstand, massearrestasjoner og standrett der LO-juristen Viggo Hansteen og klubbformannen Rolf Wickstrøm ble dømt til døden og henrettet. Blant de arresterte var Einar Gerhardsen. Massearrestasjonene førte til at en rekke av arbeiderbevegelsens toppfolk nå flyktet til Sverige, blant dem Lars Evensen og naboen Haakon Lie. De kom seg av sted bare timer før tyskerne dukket opp.

Kriger i eksil

I Sverige ble partiemigrantene enige om å opprette LO-kontorer i Stockholm og i London med Lars Evensen og LO-formannen Konrad Nordahl som ledere. Nordahl drog av sted i oktober, og det var han som ønsket at Haakon Lie skulle komme til London for å organisere opplysnings- og propagandavirksomheten der. Og tidlig i januar 1942 var han på plass og satte øyeblikkelig i gang med å produsere informasjons- og opplysningsmateriell om krigens gang. Uteseilerne var en viktig målgruppe. Det var nødvendig å lage skriftlig materiale som sjøfolkene kunne lese om bord. Haakon Lie ilte til verket og skrev på kort tid boka «Nazi i Norge». Med kjent glød kastet han seg også inn i velferdsarbeidet. Han arrangerte et utall møter, fester, danser, idrettsstevner og konserter. Under oppholdet i England holdt han en serie foredrag der hans personlige stil gjorde dypt inntrykk på tilhørerne. Han arbeidet også med planer for etterkrigstida der målet var at arbeiderbevegelsen skulle befeste sin maktposisjon.

I november 1942 ble han sendt til USA for å tale Norges sak og hente økonomisk støtte til gjenreisningsarbeidet etter krigen. Han knyttet kontakt med amerikansk fagbevegelse, særlig nyttig ble forbindelsen med Jewish Labor Commitee fordi den ble en viktig døråpner og bindeledd til de store fagforbundene AFL og CIO. På det viset oppnådde han for eksempel god kontakt med Walter Reuther som var bilarbeidernes mektige leder. Han fartet rundt på kryss og tvers, besøkte fabrikker og bedrifter og holdt dusinvis av foredrag for tusenvis av tilhørere, lagde intervjuer og reportasjer i radio om

Haakon Lie glemte aldri hjelpen som Norge fikk av amerikanerne etter krigen. Her mottar han sammen med Martin Tranmæl (t.h.) i 1947 en sending på flere hundre gavepakker fra amerikanske fagorganiserte arbeidere. Disse skulle fordeles ut til norske fagorganiserte som hadde vært politiske fanger eller til enker etter slike fanger som nå satt i vanskelige kår.

den norske motstandsvirksomheten og om amerikansk arbeids- og samfunnsliv. Innsamlingsarbeidet hans ble også en suksess. Da han høsten 1943 returnerte til London, hadde han fått tilsagn om store beløp til hjelpevirksomhet i Europa.

Tilbake i London startet han sammen en rekke partifolk, blant andre Erik Brofoss og O.C. Gundersen, arbeidet med den såkalte Blåboka som ble et viktig grunnlagsdokument for Fellesprogrammet som gjenreisningspolitikken etter krigen bygde på. Haakon Lie var frustrert over at regjeringen var så tafatt og ikke utnyttet de radikale vinder som blåste i det politiske liv. Samtidig var han bekymret over kommunistenes frammarsj og ønsket å komme dem i forkjøpet.

I april 1944 vendte han tilbake til USA nå som arbeiderattaché med diplomatstatus. En av oppgavene han ble pålagt var å samle inn midler til trykkeriutstyr for å gjenreise arbeiderpressen som langt på vei hadde blitt rasert under krigen. Etter invitasjon fra utenriksminister Trygve Lie ble han medlem av den norske delegasjonen til konferansen i San Fransisco som skulle godkjenne charteret for De forente nasjoner (FN). Konferansen ble litt av et vepsebol, og det var ty-

delig at krigen ikke ville bli etterfulgt av en idyllisk fred. Selv ville han - kamplysten - helst tilbake til Norge for å delta i frigjøringen av Finnmark.

Oppholdet i USA hadde vært en mektig inspirasjonskilde. Den menneskelige åpenheten og velstanden blant vanlige folk gjorde et dypt inntrykk. Den høye levestandarden var et resultat av et effektivt produksjonssystem. Han innså det elementære i at jo høyere produksjon jo mer ville det bli til fordeling. Han glemte heller aldri hjelpen Norge fikk. Krigserfaringene gjorde han til lojal amerikavenn og en varm støttespiller for jødene i deres kamp for en egen stat. Hans allerede velutviklede antikommunisme fikk ny næring under oppholdet. Den norske handelsflåten spilte en viktig rolle under krigen. I USA hadde ledelsen i Norsk Sjømannsforbund i krigens startfase ført en beinhard kamp mot en kommunistisk ledet sjømannsklubb som hadde kontorer i 11 amerikanske havnebyer. Klubben ble anklaget for å sabotere motstandskampen fordi den anbefalte sjøfolk ikke å ta hyrer på båter med kurs mot England.

Krig og etterretning er to sider av samme sak. Samarbeidet med amerikansk fagbevegelse gjorde at Haakon Lie også fikk kontakt med amerikansk etterretning, OSS, forløperen til CIA. I en krigssituasjon må produksjon av våpen og militært utstyr ha forrang. For myndighetene var det derfor av stor interesse at arbeidet gikk sin gang uten uro og forstyrrelser. Her hadde fagbevegelsen en rolle å spille. Krigstiden etablerte et partnerskap mellom fagbevegelsen og allierte etterretningsmyndigheter. Dette var erfaringer Haakon Lie hadde med seg i bagasjen hjem til gamlelandet.

Hjemkomst og ny start

Ved krigens slutt var det gamle kjente som inntok sentrale kommandoposter i norsk politikk. Einar Gerhardsen kom fra fangenskap og ble partiformann og statsminister. Konrad Nordahl vendte tilbake fra Storbritannia og fortsatte i 20 år framover som LO-leder. Veteranen Martin Tranmæl returnerte fra Sverige og plasserte seg atter på redaktørkrakken i Arbeiderbladet. Haakon Lie ankom Norge 20. juni 1945 og ble på landsmøtet om høsten valgt til partisekretær. Og det var en utålmodig partisekretær som tok fatt på jobben. Det første målet var å sørge for at partiet ble den drivende kraft i styringen av landet. Å bygge opp partiapparatet og vinne valg ble derfor sentrale oppgaver.

Dugnadsånden etter frigjøringen gjorde at partiorganisasjonen fort ble gjenreist. På forbausende kort tid ble Arbeiderpartiet «ørnen blant partiene» og nådde i 1949 200 000 medlemmer mot dagens 50 000. Sjef og pådriver bak det vellykkede restaureringsarbeidet var Haakon Lie og hans håndplukkede sersjanter. Partikontoret på Youngstorget var sentrum i et finmasket organisasjonsnett som nådde landet rundt. Ansiktet utad med stadig tydeligere trekk av landsfader var Einar Gerhardsen, mens Arbeiderbladet sørget for at de rette synspunkter ble formidlet til medlemmer og velgere. Dette la i sin tur et godt grunnlag for valgseirer. Oppslutningen om Arbeiderpartiet på førti- og femtitallet er en suksesshistorie, der det på spøk har blitt sagt at i Norge var det ikke valg – bare gjenvalg. Med rette blir denne perioden ofte omtalt som storhetstiden i norsk arbeiderbevegelse.

Sjefsstrategen bak triumfene var uten tvil partisekretæren. Han innledet tidlig samarbeid med profesjonelle meningsmålere for å finne ut hva folk var opptatt av og hva slags forventninger de hadde. I valgkampene var det viktig ikke å spre seg for mye – en måtte kjøre en eller to samlende saker – som kunne tenne velgerne. Eller som han selv uttrykte på Arbeiderpartiets landsmøte i 1953: «…..hovedhensikten med en valgkampanje er å gjøre det helt klart hva forskjellen er mellom partiene ……Velgeren skal klart se hva valget består i …...Vi vinner ingen ting ved å gå på strømpelesten i forholdet til kommunistene eller de borgerlige. Vi vinner når vi trekker de prinsipielle skillelinjene skarpe og klare…».[8]

Partiprogrammet burde heller ikke inneholde altfor kontroversielle punkter som skremte velgere unna. På tampen av sin politiske karriere var han oppgitt over den plassen abortspørsmålet fikk, og mente at det avgjorde stortingsvalget negativt for Arbeiderpartiet i 1969, der folk la seg med Bratteli, men våknet med Borten.

Haakon Lie syntes også det var i sin skjønneste orden at valgordningen var innrettet slik at de største partiene fikk et «styringstillegg». Han var for eksempel motstander av at den såkalte bondeparagrafen ble opphevet i 1952 fordi den var til gunst for Arbeiderpartiet. Det burde etter hans oppfatning skje en partisanering på borgerlig side. Valgordninger burde ikke bidra til å holde liv i småpartier som skapte kunstige skiller i politikken.

Ved stortingsvalget i 1961 kom det rusk i partiets imponerende valgmaskin. Partiet mistet sitt rene flertall fordi nykomlingen Sosialistisk Folkeparti vant to mandater. Men partiet fortsatte i regjeringsposisjon med et svekket parlamentariske handlingsrom. Valgnederlaget kom som en kalddusj på partisekretæren, og han fremmet et drastisk forslag om at regjeringen burde trekke seg fordi det ville klargjøre de politiske skillelinjene. Å humpe videre med regjeringsansvaret i en mindretallsposisjon ville bare gjøre stillingen verre for partiet. Han vant ikke fram med ideen, men uten støtte var han ikke.

Haakon Lie skjønte alt på 50-tallet at Arbeiderpartiet måtte moderniseres for å vinne innpass i nye velgergrupper. Partiet måtte i større grad framstå som et folkeparti, dersom det skulle få den voksende funksjonærstanden med seg. Det tradisjonelle preget av å være et klasseparti med forankring hovedsakelig blant industriarbeidere, skogsarbeidere, småbrukere og fiskere måtte tones ned, av den enkle grunn at de ble færre.

Problemet var at den som stiller riktig diagnose, ikke alltid ordinerer den rette medisin. Dette gjaldt nok i en viss grad Haakon Lie.

Kraftsosialisten

I de første etterkrigsårene stod gjenreisningsoppgavene i kø. Inspirert av sine erfaringer fra USA ønsket han å modernisere og effektivisere fabrikk- og bedriftslivet. Etter hvert ble det sendt tallrike delegasjoner til USA som skulle studere og lære av amerikansk arbeidsliv. Tidsstudier og rasjonalisering inngikk som viktige elementer i denne omstillingsprosessen.

Han var derfor en entusiastisk støttespiller for partiideologen Torolf Elster som i 1949 hadde fått ansvar for å utar-

Haakon Lie har alltid vært en varm Israel-venn. Her besøker han jødiske barn under deres opphold ved Europahjelpens barnekoloni, Grefsrudleiren i 1949.

beide et nytt partiprogram. Der het det blant annet at målet er «størst mulig produksjon og rettferdig fordeling» og at «på visse felter vil samfunnet være best tjent med privat drift».[9] Eierforhold til produksjonsmidlene var ikke lenger av prinsipiell karakter, men et praktisk spørsmål. Også for Haakon Lie var fargen på katta av mindre betydning. Det viktigste var at den fanget mus. Partiprogrammet innebar et brudd med klassisk sosialistisk politikk, men var likevel en hyllest til planøkonomien som en garantist for økonomisk vekst, full sysselsetting og sosial utjevning. Det ble framhevet at kraftverk, elektrisitetsforsyning og

samferdsel burde være gjenstand for samfunnsdrift. Nå forsvant de fleste antikapitalistiske slagordene og det ble sagt at sosialisme først og fremst var å skape frie mennesker.

Han hadde tidlig sans for de «mykere» sider ved arbeidslivet. Påvirket av blant annet den jugoslaviske ordningen med arbeiderråd var han en drivkraft bak forslag om økonomisk og industrielt demokrati i partiets programarbeid allerede i 1953. I kommunevalgkampen i 1963 het en av programpostene «Planlegging for vekst og trivsel». Ikke alle i LO og partiet var like begeistret for de nye grønne tankene.

En forutsetning for en rask gjenreisning og ny økonomisk framgang var at det hersket fred på arbeidsplassene. Streiker og andre aksjonsformer mot uheldige forhold ville svekke tempoet i gjenoppbyggingen. Arbeidsfred og vekst var to sider av samme sak. Igjen kom kommunistene i søkelyset. Deres streikevilje kunne forpurre den økonomiske utviklingen. De måtte derfor holdes under oppsyn. Og ingen andre ville gjøre det så effektivt som deres egne arbeidskamerater.

I spisepausa på Kampen mekaniske verksted i 1947. Arbeiderne lytter til Haakon Lies foredrag om økning av produksjonen som skulle legge grunnlaget for høyere levestandard.

Kommunistjegeren

Helt siden kampårene i partiet hadde Haakon Lie vært i opposisjon til den organiserte kommunismen. I 1930- årene mistet de norske kommunistene mye av sin styrke. NKP var uten representanter på Stortinget og utgjorde ingen trussel for Arbeiderpartiet i den bølgen av medvind partiet opplevde. Men de norske kommunistenes svik under Vinterkrigen og unnfallenheten i det første okkupasjonsåret gjorde at han aldri fikk tillit til dem.

Kommunistenes sterke stilling både i Norge og i mange andre europeiske land rett etter krigen kom som en stor overraskelse på han. Krigsårene hadde imidlertid mildnet motsetningene mellom kommunister og arbeiderpartifolk. Dette gjaldt i særlig grad alle dem som satt i fangenskap. Men også i Sverige og i motstandskampen hjemme i Norge ble det knyttet kontakt over partigrensene. En felles fiende forente gamle rivaler.

I premie for sin krigsinnsats og for den sterke stillingen kommunistene hadde i opinionen etter frigjøringen fikk NKP to representanter i Einar Gerhardsens samlingsregjering sommeren og høsten 1945. Den ene var Kirsten Hansteen, enken etter Viggo Hansteen, som ble Norges første kvinnelige statsråd. I denne freds- og forsoningstiden vedtok begge partiene å starte samlingsforhandlinger. Fra første sekund advarte Haakon Lie mot dette prosjektet som han mente ikke ville føre noe positivt med seg. Det ville være grov misbruk av tid og krefter. Kommunistene var dresserte folk og harde negler som visste hva de ville. Etter mye tautrekking fram og tilbake endte forhandlingene med brudd høsten 1945, men i begge partier var det folk som holdt liv i planene helt fram til 1947.

Valget høsten 1945 gav en velkommen framgang for NKP som fikk 11,9 prosent av stemmene og vant 11 stortingsrepresentanter. Arbeiderpartiet oppnådde rent flertall med sine 76 mandater. Til sammen hadde de to sosialistiske partiene et solid flertall på Stortinget. Den første tiden gikk samarbeidet godt. Spenningsnivået var lavt og NKP fungerte nærmest som et støtteparti. Men forholdet skulle snart kjølne. Dette har sammenheng med det økende motsetningsforholdet mellom seierherrene fra verdenskrigen. Ved hjelp av Den røde hær hadde Sovjetunionen full kontroll over Øst-Europa, og i løpet av 1947/48 ble det etablert rene kommunistregjeringer i de østeuropeiske landene. Utviklingen skjedde ikke uten mottiltak fra USA og vesteuropeisk side. Nå ble Europa delt av et jernteppe, og de allierte fra storkrigen ble aktører i en kald krig som i årtier skulle forgifte det internasjonale politiske liv.

For Haakon Lie var situasjonen enkel. I hans todelte verdensbilde var det som skjedde en strid mellom ondt og godt. Hans motvilje mot kommunister og Sovjetunionen var i utgangspunktet så sterk at hans mentale beredskap var på topp da den kalde krigen ble en realitet.

Og nå startet en årelang og bitter kamp mot de norske kommunistene og deres medløpere. Kommunistene var etter hans oppfatning dobbelt farlige. For det første kunne de gjennom streikeaksjoner og uro på arbeidsplassene true gjenreisningsarbeidet. For det andre - og viktigst - var kommunister lojale støttespillere for Sovjetunionen, og mange var av den grunn ikke å stole på i en krigssituasjon.

Den såkalte Spania-saken i 1946/47 er et eksempel på det første. Til stor skuffelse for mange fortsatte fascist-regimene i Spania og Portugal også etter 1945. På grunn av borgerkrigen var det var særlig forholdet til Franco og Spania som opptok mange nordmenn. Nå reiste det seg spørsmål om en skulle normalisere forbindelsene eller om en aktivt skulle søke å bekjempe styret. En rekke fagforeninger langs kysten vedtok blokade av alle skip på Spania.

Lederne i Arbeiderpartiet og LO mislikte aksjonene sterkt av mange grunner. Norske skipsfarts- og næringslivsinteresser kunne bli skadelidende og Rederforbundet presset på for å normalisere forholdet til landet. De tilsynelatende spontane protestene på grunnplanet kunne også true lederskapet i arbeiderbevegelsen på lengre sikt dersom de fikk vedvare.

Haakon Lie på sin side var overbevist om at det stod kommunister bak og hele gjenreisnings- og stabiliseringspolitikken kunne komme i fare om aksjonene ikke ble stoppet. Og med støtte fra ledelsen i Sjømannsforbundet sørget han for at lojale fagforeningsfolk fikk losset båtene.

Den nye interessen for Spania-spørsmålet gjorde at arbeidet i Spania-komiteen ble tatt opp høsten 1946 med Haakon Lie som medlem. Men komiteens virksomhet ble tidlig preget av interne motsetninger. Flertallet stod for en aktivistisk linje. Franco-regimet burde isoleres og ikke på noen måte være velkommen i det internasjonale selskap. Haakon Lie støttet regjeringen som mente at det ikke tjente Norges interesser å foreta isolerte økonomiske og diplomatiske skritt overfor Spania. Det kom til kraftige sammenstøt der Haakon Lie skjelte ut sine tidligere meningsfeller og samarbeidspartnere. Spania-forkjemperen Nini Haslund Gledistch omtalte det som en «grotesk og opprivende forestilling».[10] Forfatteren Sigurd Evensmo fulgte opp med å karakterisere opplevelsen som et «forferdende utslag av meningstyranni».[11] Og her møter vi en viktig side ved Haakon Lies personlighet, hans steilhet og mangel på forståelse for andres oppfatninger. Den politiske memoarlitteraturen inneholder mange beretninger om hans voldsomme temperament og uforsonlige kampvilje. Dette gjaldt i særlig grad utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål. På den måten skaffet han seg en god del fiender både innad i partiet og i kretser som stod partiet nær. Selv har han alltid forklart sitt politisk hardkjør med at han har vært tolerant mot de tolerante og intolerant overfor de intolerante.

I sum kan vi si at Spania-saken er et godt vitnesbyrd på hvor vanskelig det er for en regjering å kombinere realpolitikk og moralpolitikk. Stortingsrepresentanten Sverre Løberg fra Arbeiderpartiet illustrerte problemet tydelig da han uttalte at det luktet «litt for meget av sink, kalk og fisk av regjeringens holdning.»[12] Men Haakon Lie og andre ledere i arbeiderbevegelsen motarbeidet med nebb og klør alle planer om at Spania kunne bli medlem i NATO. Ikke uten grunn utnevnte Franco den norske arbeiderpartiregjeringen som hovedmotstander.

I de første etterkrigsårene stod kommunistene sterkt i en rekke valgkretser og fagforeninger. For politiet – og Arbeiderpartiet - ble det av største betydning å overvåke og registrere kommunistisk virksomhet på arbeidsplassene. Dette skjedde i nært samarbeid med LO, som hadde mest ressurser å sette inn. I en årrekke ble det utvekslet informasjon mel-

Haakon Lies omstridte bok Kaderpartiet fra 1954.

lom ledere sentralt og lokalt i Arbeiderpartiet og LO og de hemmelige tjenestene. Etter hvert ble mange tusen kommunister og andre venstreorienterte kartlagt. I denne prosessen skulle det ikke alltid så mye til før en ble stemplet som farlig kommunist eller som en kommunistisk medløper. Lund-kommisjonen har i ettertid stemplet deler av denne virksomheten som ulovlig, blant annet den omfattende romavlyttingen som fant sted av kommunister og SFere rundt om i landet i møtelokalene til Folkets Hus.

Haakon Lies rolle var først og fremst på partiets vegne å lede den politiske kampen mot kommunistene, hardt, nidkjært og effektivt. Han uttrykker stolthet over at det i hans tid som partisekretær ble det «30 000 medlemmer i Arbeiderpartiets partigrupper på arbeidsplassene. Dette er den knyttneven som knuser kommunistpartiet.»[13] Nyttige opplysninger om kommunister sørget Lie også kom andre lands myndigheter til kjennskap.

Også AOFs etter hvert vel utbygde apparat ble brukt i denne sammenhengen. Flere av opplysningssekretærene fikk sin lønn betalt av den militære etterretningstjenesten for å følge med i hva kommunister drev med rundt omkring. I etterkrigsårene endret Haakon Lies hjertebarn sin politiske atferd i betydelig grad. Under den kalde krigen ble den motkulturelle offensiven mot det borgerlige samfunn som hadde dominert AOF i 1930-årene, kraftig nedtonet. Sosialistisk teori og arbeiderbevegelsens historie var emner som fikk mindre betydning enn før.

Både i og utenfor Arbeiderpartiet ble det stadig flere som betraktet kommunistjakten som en hekseprosess inspirert av virksomheten til den amerikanske senatoren Joseph McCarthy som lette både høyt og lavt etter folk som drev med «uamerikansk virksomhet». I sin omstridte bok Kaderpartiet fra 1954 utropte Haakon Lie for eksempel Dagbladet til kommunistenes mest effektive talerør. Blant kritikere av den gjeldende utenriks- og sikkerhetspolitikken fikk han i løpet av femtitallet et ry på seg for å være norsk sjefs-mccarthyist. I egne øyne har Haakon Lie bare gjort en helt nødvendig patriotisk jobb for å sikre en demokratisk utvikling. Han stod på ingen måte alene. Under den kalde krigen var det lenge bred oppslutning i Stortinget, arbeiderbevegelsen og i næringslivet om at kommunistene måtte bekjempes og overvåkes - en slags nasjonal dugnad for sikkerheten.

Allianseforkjemper og forsvarsvenn

«Aldri mer 9. april» ble et slagord i det frie Norge. Forsvars- og sikkerhetspolitikk ble et viktig tema. Landet skulle ikke igjen bli utsatt for en ødeleggende og fornedrende okkupasjon. Allerede under krigen ble det lagt planer om at Norge skulle søke sin sikkerhet i en vestlig allianse. Men i de første etterkrigsårene hadde den tradisjonelle nøytralitetspolitikken sine sterke tilhengere, ikke minst i regjeringspartiet. Men det økte spenningsforholdet mellom Øst og Vest forandret kontinuerlig den utenrikspolitiske dagsorden. Norge sa i 1947 ja til den økonomiske hjelpen vi fikk gjennom den amerikanske Marshall-planen, noe som i neste omgang knyttet landet tettere til USA. Et gledelig vedtak for Haakon Lie.

Det kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia i februar 1948 sjokkerte de fleste i Norge, og statsminister Gerhardsen holdt sin dramatiske Kråkerøy-tale der han advarte mot «den fare som det norske kommunistpartiet til enhver tid representerer». Vårt naboland Finland ble utsatt for sovjetisk press og måtte inngå en såkalt Vennskaps- og bistandspakt. Det gikk rykter om et liknende tilbud til Norge. Det kjølige internasjonale klimaet gjorde at tanken om et vestlig forsvarssamarbeid raskt fikk fastere form. Her var Haakon Lie tidlig ute som en entusiastisk tilhenger og pådriver.

Utenrikspolitikken ble i årene som kom et spørsmål som både samlet og splittet. Flertallet i folket og majoriteten på Stortinget stod bak hovedlinjen i utenriks- og sikkerhetspolitikken, men internt i regjeringspartiet foregikk det hele tiden dragkamper om de utenrikspolitiske veivalgene. Kampen om norsk medlemskap i NATO ble et slikt spørsmål. Norge ble medlem i april 1949. Men det skjedde ikke uten sverdslag innad i Arbeiderpartiet fordi mange helst foretrakk en skandinavisk forsvarsløsning. Mange nølte – også statsministeren og partiformannen, men han landet etter en tenkepause på et jastandpunkt. I den indre debatten fram mot vedtak ble det et kraftig hardkjør fra partiledelsens side for å få medlemmene til å gå i takt. Haakon Lie og sersjantstaben på Youngstorget spilte en viktig dirigentrolle i kampen mot de gjenstridige. Men det var de som gremmet seg over at diktaturet Portugal fra dag én ble innlemmet i et fellesforsvar som i utgangspunktet skulle bestå av demokratiske stater mot diktaturer.

I NATO-debatten ble naturlig nok de norske kommunistene skyteskiver fordi de var i mot medlemskap. Mange mente derfor at de hadde en tvilsom nasjonal holdning. Partiet mistet etter hvert raskt oppslutning. Mye av tilbakegangen skyldtes interne partiforhold og partiets reservasjonsløse støtte til de sovjetiske overgrepene i Øst-Europa. Men en skal heller ikke undervurdere betydningen av den negative kampanjen kommunistene ble utsatt for av sine hjemlige politiske motstandere.

I hele hans tid som partisekretær var utenrikspolitiske spørsmål kilde til intern uenighet. I 1952 organiserte deler av opposisjonen seg rundt ukeavisen Orientering til stor irritasjon for partitoppen. Etter hvert kom motsetninger i utenriks- og forsvarspolitikken også til uttrykk innad i den øverste ledelsen. Atomvåpenspørsmålet ble det store stridstema. Sputniksjokket i 1957 viste at Sovjetunionen kunne utvikle langdistanseraketter, noe

Synet på den utenriks- og sikkerhetspolitiske retningen splittet etter hvert Haakon Lie og Einar Gerhardsen.

vestmaktene foreløpig ikke rådde over i sitt arsenal. På NATO-hold ble det nå hevdet at Østblokken hadde fått et militært overtak. På rådsmøtet i NATO i Paris i desember 1957 ble det foreslått å utplassere mellomdistanseraketter i Europa for å fylle igjen rakettgapet. Statsminister Gerhardsen advarte i sin tale mot forsert opprustning. Alliansen burde heller velge forhandlinger, og Norge ønsket verken mellomdistanseraketter eller atomvåpen på sitt område. Hjemme i Norge ble Haakon Lie rasende og skuffet over statsministerens opptreden, som han fant både feig og unnfallende. Dyrekjøpte erfaringer burde ha vist oss at en står sammen i kriser! I partiets ledende organer fikk statsministeren krass kritikk, og mye tyder på at det var nå at forholdet mellom de gamle vennene skar seg for alvor. Riktignok hadde Haakon Lie irritert seg over ekteparet Gerhardsens noe romantiske syn på Sovjetunionen. Werna Gerhardsen hadde deltatt på en delegasjonsreise dit i 1954, og pleide god kontakt med sovjetisk ambassadepersonell. Men forholdet hadde ikke surnet helt. Haakon Lie var av dem som vinteren 1955 gjerne så at Gerhardsen erstattet Oscar Torp som statsminister, etter Gerhardsens tre år lange hvileperiode fra jobben som regjeringssjef. Verre ble det seinere på året da statsministeren med følge drog på statsbesøk til vår mektige nabo. Dette syntes ikke partisekretæren noe om. Når en leiker med feieren, blir en lett svart!

Det viste seg at atompolitikken ble en verkebyll for partiet. Det såkalte påskeopprøret i 1958 som studentene Berge Furre og Kaare Sollund stod bak, gjorde det klart at det ikke var full samstemmighet rundt viktige deler av sikkerhetspolitikken. Mange stortingsrepresentanter skrev i påskedagene under på et opprop som var formet som en støtteerklæring til Gerhardsens Paris-tale. Etter påske måtte Haakon Lie til med brannslukking for å roe ned usikkerhet og tvil.

Unge studenter drog på besøk til Øst-Tyskland, noe som var uforenlig med partiets politikk. De fleste av nålestikkene mot partiledelsen kom fra gruppen rundt Orientering som hadde vokst både i innflytelse og selvtillit. Oppgjørets time måtte komme, og i 1961 ble enkelte fremtredende medlemmer av Orienteringskretsen ekskludert, blant dem Finn Gustavsen. Alle var overbevist om at det var Haakon Lie som stod bak, men i ettertid har det framgått at eksklusjonene var oslopartiets egen sak. Her var det Rolf Gerhardsen som var formann. Han kunne også skyte når noen skulle dø!

Våren 1961 ble så Sosialistisk Folkeparti (SF) dannet i protest mot atomopprustning og blokkpolitikk. Under valgkampen prøvde Haakon Lie å hindre at SF slapp til i fjernsynet. Det greide han ikke, men som en trøst ønsket han Finn Gustavsen lykke til i fjernsynet med «det fjeset der».[14] Til stor skuffelse for Haakon Lie fikk det ferske partiet ved stortingsvalget samme høst to representanter, samtidig som Arbeiderpartiet mistet sitt absolutte flertall. For øvrig ble Gustavsen en suksess som fjernsynspolitiker, noe den ellers så mediekyndige valgstrategen ikke maktet å forutse.

Ny tid og nye spenninger

Einar Gerhardsen har i utallige foredrag framhevet at arbeiderbevegelsens største seier var at vanlig arbeidsfolk vant selvrespekt. Vi kan si at han og Haakon Lie var blant dem som gikk i bresjen for en

Siden ungdommen hadde Haakon Lie og Rolf Gerhardsen (t.h) et nært vennskap. Her er de på påsketur i 1923. Men vennskapet kjølnet da Rolf valgte broren Einars side i utenriks- og sikkerhetspolitikken.

kollektiv klassereise der småfolk lærte å rette ryggen og ikke la seg knuge av angsten for autoriteter. Det utdanningssamfunnet som tok form i 1960-årene har etter hvert åpnet for individuelle klassereiser som har forsterket trangen til selvstendighet og personlig utfoldelse. Autoriteter av ulike slag har stått for fall! I denne prosessen oppstod det et politisk generasjonsproblem. Mange unge så på verden med et annet blikk enn foreldrene. Fjernsynet gjorde verden mindre og skildret en virkelighet som ikke kunne tegnes i svart og hvitt. Frigjøringsbevegelsene i mange koloniland var i væpnet kamp mot demokratiene i NATO. Hvor skulle slike opprørsbevegelser som ofte fikk støtte av Sovjetunionen og dets allierte, plasseres i det politiske landskapet? Var det kun en kamp mellom diktatur og demokrati? Haakon Lie helte i den retning.

Ulike oppfatninger om utenrikspolitiske spørsmål begynte etter hvert å tære på samholdet på topplan i Arbeiderpartiet. Stadig flere reagerte på det de oppfattet

Et dramatisk øyeblikk på landsmøtet i Arbeiderpartiet 1967. Einar Gerhardsen har nettopp avsluttet sitt innlegg der han angrep Haakon Lie. I forgrunnen til v.: formann Trygve Bratteli og redaktør i Arbeiderbladet Reidar Hirsti. Til høyre: Einar Gerhardsen, partisekretær Haakon Lie og nestformann Reiulf Steen.

som hans grovt forenklede verdensbilde. Uenigheten ble forsterket av debatten om EEC og amerikanernes krigføring i Vietnam. For Haakon Lie var dette enkle spørsmål. EEC var et økonomisk samarbeidsprosjekt som ville sikre demokrati og fred i Vest-Europa. Alle innvendinger var uttrykk for snever nasjonalisme. Vietnamkrigen var et ledd i kampen mot verdenskommunismen. Hans usminkede støtte til USAs krigstokt i Indokina sjokkerte mange i partiet – særlig blant de yngre. Partisekretærens lojalitet mot USA var ubrytelig. Den svenske partihøvdingen Tage Erlander understreket denne holdningen i et Dagblad-intervju der han uttalte at han aldri hadde «truffet noen så fylt av ureservert beundring for en annen regjering, den amerikanske» enn ham.[15]

Haakon Lie mente at klarhet i utenriks- og sikkerhetspolitikk ville gi partiet gevinst. Tydelighet i viktige spørsmål ville tiltrekke velgere. Andre var av stikk motsatt oppfatning: partisekretærens skjematiske verdensbilde og hans nådeløse fordømming av andre oppfatninger virket skremmende på nye velgergrupper. I det lange løp var det ikke til å unngå at de politiske motsetningene fikk følger også på det personlige plan. Uenigheten mellom Einar Gerhardsen og Haakon Lie ødela forholdet mellom Lie og Rolf Gerhardsen. De hadde hengt sammen som erteris siden ungdommen. Rolf Gerhardsen var i en årrekke sentral i oslopartiet og nyhetsredaktør i Arbeiderbladet. Begge var stasjonert på Youngstorget og blant de best informerte om hva som rørte seg i arbeiderbevegelsen og i samfunnet for øvrig. Begge var i første rekke i kampen mot kommunister og

«- Det har vært storm og strid hjemme og storm og strid ute, og kanskje har jeg hatt en merkelig evne til å havne der det var uvær.» sa Haakon Lie i avskjedstalen på landsmøtet i 1969 etter 40 år som tillitsmann i Arbeiderpartiet. Et avmålt håndtrykk mellom Einar Gerhardsen og Håkon Lie mens den nye partisekretæren Ronald Bye applauderer i bakgrunnen.

hadde forbindelser til overvåkingspolitiet. Men blod er tykkere enn vann. Rolf valgte broren.

Oppgjøret

På det første åpne landsmøte i partiets historie i 1967 ble det aksjonert mot han. En tredel av delegatene stemte blankt da han skulle gjenvelges. Og det var en sterk opplevelse da Einar Gerhardsen, hans våpenbror i mer enn 45 år, entret talerstolen og sa at uenighet om utenrikspolitikk fikk han til å tenne så sterkt «at han opptrer på en måte som man ikke bør opptre på i en partiforsamling». Det ble dødsstille i salen etter innlegget. Men Haakon Lie ble rasende på det han opplevde som et bakholdsangrep. Og de gamle vennene endte opp i et bittert munnhuggeri med gjensidige beskyldninger om at den ene ønsket å knekke den andre som ei lus. Forholdet mellom dem hadde vært kjølig i flere år, men nå ble det en isfront. Felles venner, særlig Jens Chr. Hauge, prøvde lenge å forsone

Haakon Lie sammen med den tidligere statsministeren i Israel, David Ben Gurion rett etter seksdagers krigen i 1967.

de gamle partihøvdingene. Dette lyktes først på 80-årsdagen til Haakon Lie i 1985. Einar Gerhardsen innrømmet helt mot slutten av livet at han angret på det han sa på landsmøtet.

Det hersket en god del misstemning i partiets ledende organer i 1960-årene.

Sentralstyremøtene var ikke akkurat feststunder. Som nyvalgt nestformann jobbet Reiulf Steen på partikontoret de siste fire årene Haakon Lie var partisekretær. Han har omtalt perioden som et sammenhengende helvete.[16] Han opplevde kulde og manglende tillit, mens de fleste andre på partikontoret elsket og beundret sin sjef – generalen blant sersjantene.

Grunnlaget for den dårlige atmosfæren var uenigheten mellom Gerhardsen og Lie og deres forbundsfeller om utenriks- og sikkerhetspolitikk. På dette feltet tålte ikke Haakon Lie noe slinger i valsen.

I tillegg var et generasjonsskifte på gang og vriene personkabaler skulle legges. Haakon Lie var svært opptatt av å få en politisk tungvekter som redaktør i Arbeiderbladet slik at avisen kunne fungere som et skikkelig talerør for partiets politikk. Han mente Trygve Bratteli ville være en verdig kandidat. Men avtroppende redaktør, Olav Larssen, som var svigerfar til Bratteli synes ikke det var noen god idé. Det ville blokkere Brattelis muligheter til å etterfølge Gerhardsen som partileder, noe han åpenbart hadde lyst til. Til Haakon Lies store fortvilelse ble nå Reidar Hirsti valgt til ny redaktør i Arbeiderbladet. Han hadde ikke tilstrekkelig format til å gi partiorganet en stø politisk kurs, mente Lie.

I 1969 tok ikke Haakon Lie gjenvalg som partisekretær. Ny sekretær ble den knapt 32-årige Ronald Bye som forgjengeren hadde gode forhåpninger til. De har nok etter hvert blitt gjort til skamme. Som LO-sekretær i Finnmark hadde den unge Ronald Bye samarbeidet med overvåkingsmyndighetene om kommunistisk virksomhet. At han seinere begynte å plapre i bøker om sine tidligere erfaringer i de hemmelige tjenester, var nok ikke noe forgjengeren forbandt med en mann av helstøpt karakter.

Haakon Lie var den siste av de som inntok topposisjonene i norsk arbeiderbevegelse etter krigen som gav seg. I 1965 gikk Einar Gerhardsen av som partileder og Konrad Nordahl forlot posten som LO-leder. To år tidligere hadde Martin Tranmæl trådt ut av sentralstyret. De per-

Styret i Arbeidernes Internasjonale Solidaritetsfond ved årsmøtet i 1965. Fra v.: Haakon Lie, Georg Lieungh, Thora Johansen, formannen Per Andersen, Olaf Axelsen og Gustav Skjebstad.

sonene som hadde ledet an i arbeiderbevegelsens storhetstid var alle gått fra borde.

Internasjonalisten

En bærebjelke i Haakon Lies politiske virksomhet har vært hans internasjonale engasjement. I hele etterkrigstiden har han stått i første rekke for å trekke Norge med i forpliktende internasjonalt samarbeid. Derfor var det i 1970 naturlig for den politiske pensjonisten å svare positivt på å bli sekretær i Europabevegelsen for å arbeide for norsk medlemskap i EF. Han gikk til jobben med kjent glød, men ble skuffet over manglende handlekraft på jasiden. Dette gjaldt ikke minst hans gamle parti som nølte lenge, og som ikke greide å samle troppene bak et klart ja. Han var rystet over at jamannen Einar Gerhardsen kunne uttale at dersom Arbeiderpartiet ikke hadde noen EF-motstandere, burde de finne opp noen. For Haakon Lie representerte slike utsagn politisk uansvarlighet, og den tidligere statsministeren fikk i hans bevissthet sin del av ansvaret for nederlaget i folkeavstemningen i 1972.

Dette tapet var tungt å bære, men følelsesmessig var det nok verre at de proisraelske holdningene nå ble svekket både i Arbeiderpartiet og i opinionen. Kampen for Israel hadde siden krigens dager vært en ledestjerne i hans politiske arbeid. Hans usvikelige støtte til jødenes sak skyldtes sikkert all den hjelp han mottok fra jødisk fagforeningshold i

USA under krigen. Medvirkende er nok også ekteskap med en jødisk kvinne. Men framfor alt ble han mektig imponert over det samfunnet de jødiske innvandrerne greide å skape i Israel i løpet av få år. Det uttrykte en sann pionerånd og vilje til kollektiv innsats. Det økonomiske underet som skjedde i landet samt innbyggernes vilje til å forsvare det de hadde skapt, var for Haakon Lie sosialisme i praksis og ekte patriotisme. Han nølte aldri med å stille opp for sitt andre fedreland, verken i krig eller fred. I årenes løp ble det utviklet nære vennskapsbånd mellom ledende folk i den israelske arbeiderbevegelsen og den norske med Haakon Lie som den sentrale kontaktformidler. I Israel finnes det en skog der alle som har gjort en spesiell innsats for landet har fått plantet et tre med navnet sitt. Haakon Lie har fått sitt eget tre.

Under seksdagerskrigen i 1967 var han den første i sivil statsminister Levi Eskhol møtte ved Klagemuren etter erobringen av Øst-Jerusalem. Ved den anledning fungerte han også som krigsreporter for Arbeiderbladet. Han har heller ikke vært redd for å ta snarveier for å hjelpe sine venner med penger og utstyr, vel også til militære formål. Da han kom hjem fra seksdagerskrigen, tok han initiativ til Den norske Israel-komité som lenge har gjort en effektiv lobbyvirksomhet for Israel.

I de siste årene derimot har den gamle Israel-vennen vært skuffet og oppgitt over den israelske regjeringens politikk. Han finner ikke lenger noe forsvar for den voldspolitikken Israel fører, og han har kontaktet sin partifelle Shimon Peres og forgjeves prøvd å få han til å stoppe bosettingene på Vestbredden. [17]

Et uttrykk for hans boblende engasjement og vide politiske interessefelt er at han var blant de første som engasjerte seg i ulandsspørsmål. Det skjedde i en tid da mange mente at det var mer enn nok å ta fatt i på den hjemlige arena. I 1952 var han en pådriver bak Kerala-prosjektet i India. Utgangspunktet for denne solidaritetsaksjonen var et ekte humanistisk engasjement for mennesker som levde under vanskelige livsforhold. Dette ble selve startskuddet for norsk uhjelp. Dette prosjektet fungerte også som en lynavleder for de mange i partiet som mislikte opprustningspolitikken og savnet en mer positiv utenrikspolitikk. Bak lå også en tro på at bistand til økonomisk og sosial utvikling ville demme opp for kommunistisk framgang.

I årenes løp hadde han en rekke utenlandsopphold for å utvikle og følge opp ulike hjelpeprosjekter han hadde medvirket til. Ved siden av Israel gjaldt det land som India, Sri Lanka, Kypros og Tyrkia der han greide å opprette en yrkesskole. Særlig innsatsen hans i det tørkerammede Bihar har satt varige spor. I et avisinserat ble han etter innsatsen i de fattige landene omtalt som «hjertelagets gud»[18]

I 1963 fikk han etablert Arbeiderbevegelsens Internasjonale Solidaritetsfond. Raskt oppstod det indre rivninger om hvem som skulle motta hjelp, der Haakon Lie motsatte seg støtte til alt han syntes smakte av kommunisme. Til slutt ble atmosfæren i styret så forgiftet at sentralstyret grep inn og omorganiserte hele støttearbeidet. Dette sved nok i sjelen for Haakon Lie, men de yngre kreftene i partiet fulgte ikke sekretærens i hans todelte oppfatning av verdenssituasjonen.

Som leder av Arbeiderpartiets internasjonale utvalg var Haakon Lie på sett og vis partiets «utenriksminister». Han plei-

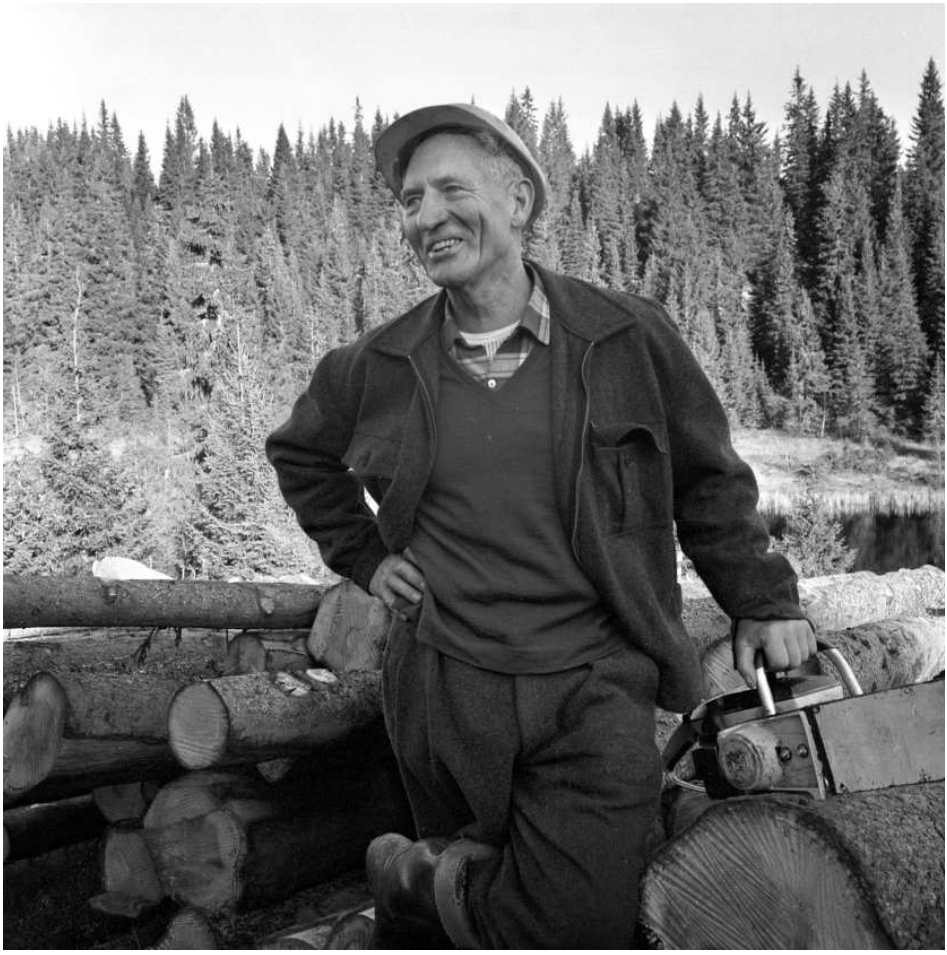

På tømmerhogst i egen skog i Nøtberget i 1969.

de kontakt med søsterpartier og samarbeidende organisasjoner nær sagt verden rundt. En sak som særlig opptok han, var skjebnen til de mange dissidentene i det kommunistiske Øst-Europa. Flere var gamle kjente fra internasjonale møter og ulike besøk. Deres fortellinger og lagnader gjorde han ikke mildere stemt overfor regimene i Øst.

Haakon Lies analyse av den internasjonale situasjon og nødvendige forsvarspolitiske tiltak kom etter hvert på kollisjonskurs med den linjen statsministeren og regjeringen stod for. I særlig grad var det ulike syn på atompolitikken noe som på lengre sikt skapte disharmoni og kulde på toppnivå i Arbeiderpartiet. På personplanet fikk det som konsekvens at tilsynelatende ubrytelige vennskapsbånd gikk i oppløsning. Som Haakon Lie selv skal ha sagt det: «Partiet er faen ta meg ikke en søndagsskole». Men utenforstå-

Den gamle høvding i samtale med statsminister Gro Harlem Brundtland i 1993.

ende undrer seg over hvor dype sjelesår slike vennskapsbrudd kan skape.

Pensjonisten

Som pensjonist fortsatte han å skape uro og interesse rundt sin person i mange år. Han gav ut en rekke åpenhjertige og velskrevne memoarer. Bøkene hans gav en ny dimensjon til memoarlitteraturen innenfor arbeiderbevegelsen. Han tok i større glad bladet fra munnen og skrev friskt i vei med stor historisk innsikt og med levende person- og situasjonsbeskrivelser. Særlig den første, *....slik jeg ser det*, fra 1975 skapte enorm interesse og ble trykt i mange opplag. En vesentlig del av oppmerksomheten skyldtes at mange opplevde boka som et angrep på Einar Gerhardsen. Og reaksjonene lot ikke vente på seg. En del kom med kraftige innvendinger som gikk på at den tidligere partisekretæren «driter vel mye i eget rede»[19] og «at etterslenger bør gi gult

kort»[20], mens andre rosende syntes han leverte et «oppgjør med unnfallenhet, vankelmodighet og taktisk dobbeltspill».[21] Selv kunne han gått hardere til verks i bøkene sine, men kona som renskrev manuskriptene, gav som råd at noe burde strykes. Råd han fulgte. Hans gamle venn Einar Gerhardsen syntes ikke at påstander og synspunkter han fant urimelige og feilaktige kunne stå uimotsagt, og i 1978 kom han med et boklig tilsvar, *Mennesker og politikk: Erindringer 1965-78.*

I 1988 og 1991 gav Lie ut en ruvende og innsiktsfull biografi i to bind om sin politiske læremester Martin Tranmæl, *Et bål av vilje* og *Veiviseren*. Mange vil nok si at titlene er en svært dekkende karakteristikk av hans egen politiske innsats.

De memoarene og biografiene han skrev fra han var sytti til han ble nitti år røper sjeldne historiske kunnskaper og en gnistrende fortellerevne. Hans siste store verk var beretningen om norskamerikaneren og fattiggutten fra Hedmark, Andrew Furuseth, som i en årrekke var ledende i den amerikanske sjømannsorganisasjonen og ble en pioner i amerikansk fagbevegelse.

Sykdom i ungdommen ødela drømmen om et skogsarbeiderliv. Men utdannelsen som forstmann kom han likevel til gode. I 1950 kjøpte han 1600 mål skog i Nøtberget ved Elverum. Det var ikke skog av første bonitet. Men ved årelang iherdig innsats ble det en mønsterskog. Skogsdriften er i høy grad en del av livsverket han er stolt over. I skogriket sitt fikk han en sjelefred og sinnsro det politiske hverdagslivet ikke kunne gi.

Mennesket

Haakon Lie er på mange vis en gåtefull person – ikke lett å fange. Utadvendt og blyg på samme tid. Han misliker sterkt å snakke om private forhold, og de ellers så åpenhjertige bøkene hans inneholder ingen detaljer om hjemmelivet. Hvordan gikk det med ungene på skolen? Var de aldri syke? Hvem var hans gode venner? Familie og slekt for øvrig? Hvor drog de på ferie? Hvordan reagerte ektefellen på hans intense politiske liv?

Det vi vet om hans mer private forhold er han ble skilt fra sin første hustru som begge var aktive i ungdomsbevegelsen. Seinere ble han gift med en amerikansk kvinne. Han har tre døtre, to med den første og en med den siste. Siden slutten av 1950-årene har han bodd i vakre naturomgivelser i en arkitekttegnet enebolig på Ulvøya utenfor Oslo. Historikere har etterlyst et større innslag av slikt stoff fordi det vil gi et bedre og mer utfyllende bilde av personlighet og miljø. I likhet med andre arbeiderledere fra samme generasjon var privatlivet noe som hørte hjemmet til, og det hersket så å si vanntette skott mellom livet på hjemmebane og det som hørte offentligheten til.

I årenes løp har det tegnet seg et bilde av en person som er sine venners venn og sine fienders arge fiende. De han var på bølgelengde med, kjente varmen. De han mistrodde, merket kulden. Varme omfavnelser og brutal avvisning er trekk ved en og samme person. I spørsmål han oppfattet som prinsipielle og skillende fantes det ingen myke mellomløsninger. En så skarp holdning kan skape problemer i det politiske liv fordi politikk er blitt definert som det muliges kunst, det dreier seg i siste instans om kompromisser. I ideologiske spørsmål kunne mellomløsninger innebære en glideflukt mot et diktatorisk

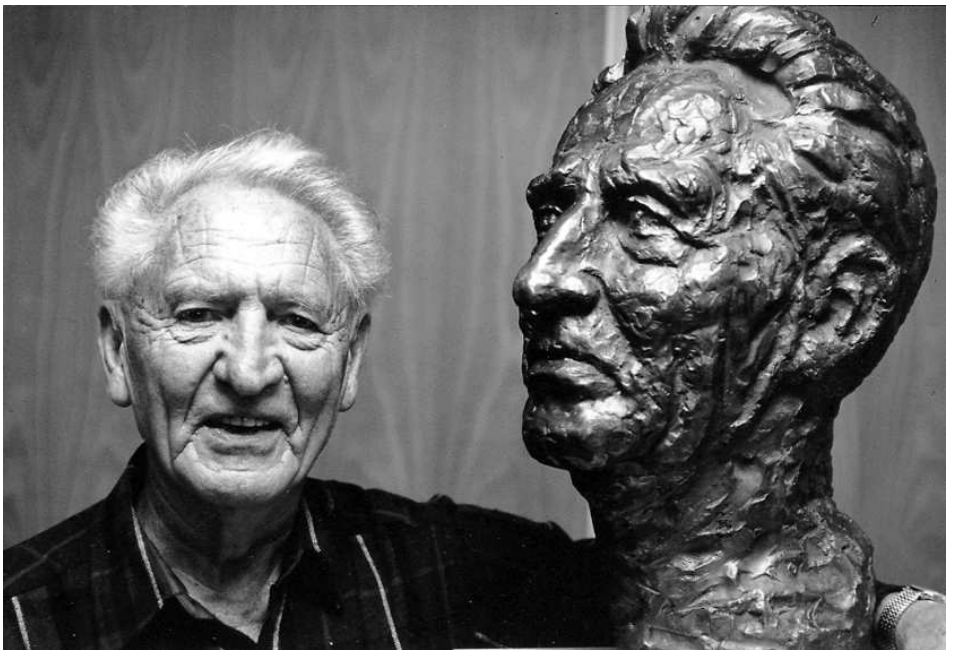

Haakon Lie ved siden av bysten som billedhoggeren Nils Aas laget av ham i 1993. Bysten er plassert i Oslo Arbeidersamfunn.

favntak. Klare linjer! Olav Larssen har sagt at for Haakon Lie var politikk det umuliges kunst. Det siste har også sammenheng med hans praktiske sans og rastløse resultatorienterte utålmodighet.[22] Han er ingen representant for et akademisk, handlingslammet tvisyn.

Han er beskjeden på egne vegne. Omtaler seg ofte i tredje person som `n Haakon, og han trives opplagt bedre i tømmerhoggerskjorta enn i jakke og slips.

Det sier seg selv at i den omfattende politiske bekjentskapskretsen han har opparbeidet seg gjennom mange tiår, så har han hatt atskillige venner både i og utenfor arbeiderbevegelsen. Flere har naturlig nok forlatt livsveien, blant dem Aase Lionæs og Tor Aspengren. Fra arbeiderbevegelsens rekker er det i de siste årene særlig Jens Chr. Hauge, Finn Lied og Aase Bjerkholt som har stått han nær.

Haakon Lie misliker sterkt viktige sider ved det såkalte moderniseringsprosjektet. Sammen med sine veteranvenner Jens Chr. Hauge, Tor Aspengren og Finn Lied organiserte han før landsmøtet i november 2000 en «firerbande» som hadde som mål å bevare den nasjonale eierretten og stoppe privatiseringen av Statoil. Det endte med totalt nederlag, og det fikk meg til å gråte innvendig uttalte han etterpå. [23] Partiveteranene ble svært skuffet over at duoen Jens Stoltenberg og Thorbjørn Jagland gjennomførte det som de oppfattet som det største privatiseringsframstøtet noensinne. At landsmøtet i 2005 bremset opp privatiseringspolitikken, takket være press fra LO, ser han på som en halv seier.[24] Hans siste politiske innsats vil være å kjempe mot salg av

selve arvesølvet: naturressurser som vannkraft og olje er folkets eiendom og bør ikke gjøres til gjenstand for salg og børsspekulasjon.

I sitt politiske liv har han ikke vært av de største pådriverne for de typiske kvinnepolitiske reformene. Men han har alltid vært en viktig støttespiller for og venn av mange kvinnepolitikere i partiet, som Aase Lionæs, Aase Bjerkholt og Rakel Seweriin. Den feministiske likestillingspolitikken var han noe fremmed, men han har alltid vært opptatt av husmødrenes situasjon. I store deler av det forrige århundret var det kvinnene som for han var de egentlige sliterne. Derfor var det viktig å gjennomføre tiltak som kunne bedre deres livssituasjon som f. eks. innlagt vann og vaskemaskin.

Innenrikspolitisk har Haakon Lie vært pragmatisk og lite kontroversiell. Med sine holdninger framstår han som en klassisk blandingsøkonom. Idealet hans er en sterk, regulerende og utjevnende stat som på viktige samfunnsområder som skole, helsevesen, strømforsyning og samferdsel sikrer gode fellesskapsløsninger. Han har ingen tro på de markedsliberale idealene som virker forlokkende på en del yngre i partiet.

Høsten 2001 ble han feiret etter 80 års medlemskap i Oslo Arbeidersamfunn. I en blanding av historieforelesning og politisk tale advarte han sine yngre partifeller mot å tukle med arvesølvet. Minneverdig for de fleste frammøtte var også den gamle høvdingens formaning om at en aldri måtte glemme «de som sitter nederst ved bordet». Det var nettopp dette som var utgangspunktet for hans egen lange politiske innsats.

Noter

1 Opplysninger om ungdomsår og tiden i AOF er hentet fra a) Norgesdokumentasjon. Intervju med Haakon Lie. Opptak 15/5 2000. Video. b) Samtale med Haakon Lie 19/4 2005. I tillegg til forfatteren var også Knut Einar Eriksen til stede.
2 Samtale 19/4 2005.
3 Harald Berntsen, *Sørmarka. Fagorganisasjonens høyskole 1939-89*. Tiden 1989. s. 31.
4 Arne Kokkvoll, *Av og for det arbeidende folk.* Tiden 1981. s. 217.
5 Samtale 19/4 2005.
6 Samtale 19/4 2005.
7 Intervju Skolefokus 29/10 1993.
8 Arbeiderpartiets landsmøteprotokoll 1953 s. 219.
9 *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* 5. Trond Bergh, *Storhetstid 1945-65.* s. 190.
10 John Stanghelle, *Nini Haslund Gleditsch. Opprør. Ein biografi.* Samlaget 1993. s. 233.
11 op. cit. s. 233.
12 op. cit. s. 234.
13 Haakon Lie sin forklaring til Lund-kommisjonen 7/6 1994.
14 Finn Gustavsen, *Rett på sak.* Pax forlag 1968. s. 126.
15 Dagbladet 10/1 1976.
16 a) Reiulf Steen, *Maktkamp.* Tiden 1989. s. 62. b) Haakon Lie sier på sin side i samtale 19/4 2005 at motsetningene var mer av personlig art enn politiske.
17 Samtale 19/4 2005.
18 Inserat i Arbeiderbladet 19/11 1975.
19 Rana Blad 5/11 1975.
20 Glåmdalen 3/11 1975.
21 Hamar Arbeiderblad 3/11 1975.
22 Olav Larssen, *Den langsomme revolusjonen.* Aschehoug 1973. s. 134-39.
23 Samtale 19/4 2005.
24 Samtale 19/4 2005.